

Prof. UEP dr hab. Krzysztof Waliszewski
Katedra Pieniądza i Bankowości
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Aleja Niepodległości 10
61-875 Poznań

Poznań, 22.06.2019 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Łukasza Macieja Mitka pt.
„Doradztwo finansowe w procesie podejmowania decyzji kredytowych przez gospodarstwa domowe”, ss. 222

napisanej na Wydziale Zarządzania i Ekonomiki Usług Uniwersytetu Szczecińskiego
w dyscyplinie ekonomia i finanse

Promotor: dr hab. Beata Świecka, prof. US

Promotor pomocniczy: dr Małgorzata Brojak-Trzaskowska

Podstawą do sporządzenia recenzji rozprawy doktorskiej mgr. Łukasza Macieja Mitka jest pismo prof. dr hab. Juliusza Engelhardta, prof. zw. – Dziekana Wydziału Zarządzania i Ekonomiki Usług Uniwersytetu Szczecińskiego z dn. 14.06.2019 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Łukasza Macieja Mitka została sporządzona w oparciu o kryteria formalne stawiane dysertacjom doktorskim zawarte w ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki.

1. Temat, cele i hipotezy i badawcze pracy

Decyzje kredytowe należą do podstawowych decyzji finansowych w każdym gospodarstwie domowym i wynikają z deficytowości w danym czasie gospodarstwa domowego tzn. z braku środków finansowych na pokrycie zakładanych zakupów w celach konsumpcyjnych lub inwestycyjnych. Należy ponadto zauważyć, że finansowanie potrzeb i zarządzanie zadłużeniem (*debt management*), w tym zaciąganie kredytów należy do jednego z obszarów procesu planowania finansów osobistych (*personal financial planning*) wspomaganego przez doradców finansowych, który doczekał się międzynarodowej standaryzacji (norma ISO 22222:2005 *Personal financial planning — Requirements for personal financial planners*) i jest holistycznym, czyli całościowym podejściem do finansów osobistych i finansów gospodarstw domowych. Nieodpowiedzialne decyzje kredytowe

zarówno w sektorze bankowym, jak i coraz częściej w pozbankowym sektorze pożyczkowym mogą w konsekwencji doprowadzić do nadmiernego zadłużenia i niewypłacalności gospodarstwa domowego. W dobie szerzącego się konsumpcjonizmu i kultury życia na kredyt, w warunkach demokratyzacji dostępu do kredytu zarówno konsumpcyjnego, jak i hipotecznego, przy niedostatecznej wiedzy, umiejętnościach i kompetencjach finansowych gospodarstw domowych w Polsce, w warunkach asymetrii informacji na rynku kredytu dla gospodarstw i asymetrii rozumienia przez nie informacji kredytowej korzystanie z porad kredytowych świadczonych przez doradców finansowych (kredytowych) może okazać się kluczowym czynnikiem odpowiedzialnego zadłużania się, przeciwdziałaniu zjawisku przekredytowania i upadłości konsumenckiej. Jak wskazują doświadczenia międzynarodowe i krajowe, porady kredytowe są wykorzystywane szczególnie przy bardziej skomplikowanych produktach kredytowych, jakimi są kredyty hipoteczne (obecnie udział kredytów hipotecznych zaciąganych w kanale pośrednim wynosi ok. 50%). Doradcy finansowi w obszarze wspomaganie decyzji kredytowych mogą pełnić wobec gospodarstw domowych funkcję informacyjną i uświadamiającą co do praw i obowiązków konsumentów wynikających z coraz bardziej rozbudowanego ustawodawstwa konsumenckiego na rynku kredytu konsumenckiego i hipotecznego, nakładającego na kredytodawców, pośredników i doradców kredytowych szereg obowiązków informacyjnych na etapie przedtransakcyjnym i transakcyjnym.

Problematyka doradztwa finansowego, w tym doradztwa kredytowego nie jest łatwa, ponieważ doradcy kredytowi nie są zawodem regulowanym, poddanym kontroli ze strony KNF, o czym wielokrotnie przekonywał się sam recenzent badając doradztwo finansowe w Polsce. Brakuje również całościowych danych prezentujących wielkość tego sektora. Dlatego uważam, że podjęcie w rozprawie tematu wspomaganie decyzji kredytowych gospodarstw domowych przez doradców finansowych, przy rosnącej roli porad finansowych przy zaciąganiu kredytów, szczególnie hipotecznych oraz przy braku badań empirycznych w tym zakresie, należy uznać za aktualne i ważne tak z punktu widzenia teorii nauki o finansach, jak i praktyki, a problem badawczy posiada rangę właściwą dla rozprawy doktorskiej. Wyniki badań empirycznych przedstawione w pracy mogą wspomóc wyjaśnienie fenomenu dynamicznego wzrostu rynku doradztwa kredytowego w dystrybucji kredytu hipotecznego w Polsce.

Autor rozprawy sformułować następujące cele – główny (CG) i pomocnicze (CP1, CP2):

- (CG) Opracowanie modelu wpływu wewnętrznych czynników ekonomicznych i pozaekonomicznych na korzystanie z doradców finansowych w podejmowaniu decyzji kredytowych gospodarstw domowych ze szczególnym uwzględnieniem wiedzy finansowej.
- (CP 1) Określenie poziomów wiedzy finansowej gospodarstw domowych.
- (CP 2) Określenie poziomu istotności statystycznej czynników ekonomicznych i pozaekonomicznych wpływających na korzystanie z doradców finansowych przez gospodarstwa domowe podejmujące decyzje kredytowe.

Ponadto autor sformułował następujące hipotezy badawcze – główną (HG) i pomocnicze (HP1, HP2):

- (HG) Istnieje zależność pomiędzy korzystaniem z doradztwa finansowego a poziomem obiektywnej wiedzy finansowej gospodarstw domowych.
- (HP 1) Gospodarstwa domowe posiadają przeciętny poziom wiedzy finansowej.
- (HP 2) Na decyzje kredytowe gospodarstw domowych korzystających z doradców finansowych wpływają wiek i liczba posiadanych kredytów.

Zastosowane przez doktoranta metody badawcze to metody krytycznej analizy literatury przedmiotu, metody badań dokumentów, metody sondażu diagnostycznego (kwestionariuszowej) oraz metody analityczno-opisowej. Badanie empiryczne zostało zrealizowane przy pomocy papierowego kwestionariusza ankiety (metodą PAPI) i elektronicznego kwestionariusza ankiety (metodą CAPI i CAWI). Ponadto do analizy zebranego materiału badawczego wykorzystano metodę ANOVA (ANalysis Of Variance).

Cele i hipotezy zarówno główne, jak i pomocnicze pracy zostały sformułowane poprawnie, a zastosowane przez doktoranta metody badawcze są adekwatne do realizacji założonych celów oraz weryfikacji postawionych hipotez badawczych.

2. Układ i treść pracy

Recenzowana rozprawa ma charakter teoretyczno-empiryczny i składa się z 5 rozdziałów oraz części pozarozdziałowych (streszczenie, wstęp, zakończenie, bibliografia,

spisy tabel i rysunków oraz załączników). Jako załącznik autor rozprawy zamieścił ankietę badawczą, którą wykorzystał do przeprowadzenia badania empirycznego wraz z liczbą udzielonych odpowiedzi na poszczególne pytania.

Rozdział 1 poświęcono studiom literaturowym wprowadzającym w obszar decyzji kredytowych podejmowanych przez gospodarstwa domowe na tle pozostałych decyzji finansowych, a także czynników wpływających na nie. Szczególną uwagę przeznaczono wiedzy finansowej gospodarstw domowych, która została podzielona na wiedzę obiektywną i subiektywną, a następnie zbadana w ujęciu empirycznym w świetle badań pierwotnych i przedstawiona na modelu.

Rozdział 2 poświęcono teoretycznym aspektom doradztwa finansowego i czynnikom wpływającym na jego rozwój.

Rozdział 3 poświęcony został sytuacji finansowej gospodarstw domowych w Polsce na tle wybranych krajów oraz ich decyzjom kredytowym w świetle badań wtórnych. Ponadto przedstawiono w nim podmioty działające na rynku kredytowym i wiedzę finansową, jako czynnik wpływający na korzystanie z usług doradców finansowych przy podejmowaniu decyzji kredytowych.

Rozdział 4 przedstawia doradztwo finansowe i jego stan w świetle badań wtórnych. Szczególną uwagę poświęcono wiedzy finansowej ukazanej jako czynnik wpływający na rozwój doradztwa finansowego, a następnie dokonano oceny wpływu doradztwa finansowego na decyzje kredytowe gospodarstw domowych.

W rozdziale 5 przedstawiono koncepcję i metodykę badań pierwotnych. Następnie na podstawie uzyskanych w badaniach empirycznych wyników zidentyfikowano czynniki wpływające na korzystanie z usług doradztwa finansowego i opracowano model ukazujący wpływ tych czynników na decyzje kredytowe gospodarstw domowych. To właśnie ostatni rozdział pracy mający charakter empiryczno-aplikacyjny uważam w największym stopniu za wkład autora rozprawy w rozwój dyscypliny naukowej finanse.

W konkluzji dysertacji zawarto podsumowanie przeprowadzonych badań teoretycznych i empirycznych, a także przedstawiono ustosunkowanie się autora do hipotez badawczych postawionych w rozprawie.

Układ pracy jest prawidłowy i opiera się na metodzie dedukcji, ponieważ autor rozprawy przechodzi od rozważań i treści najbardziej ogólnych – dotyczących decyzji kredytowych gospodarstw domowych oraz teoretycznych aspektów doradztwa finansowego

ze szczególnym uwzględnieniem doradztwa kredytowego wraz z identyfikacją determinant jego rozwoju w początkowych rozdziałach (rozdział 1 i 2), do części bardziej szczegółowych przedstawiających wyniki badań wtórnych nad sytuacją finansową gospodarstw domowych i nad doradztwem finansowym w kolejnych rozdziałach, by w ostatnim, piątym rozdziale przedstawić koncepcję, metodykę i wyniki empirycznych badań pierwotnych odnosząc się do postawionych hipotez badawczych – głównej (HG) i pomocniczych (HP1, HP2).

3. Zawartość merytoryczna pracy i wkład w rozwój dyscypliny naukowej

W przypadku recenzowanej rozprawy autor pracy prawidłowo rozpoznaje dotychczasowy stan wiedzy w badanym obszarze decyzji kredytowych gospodarstw domowych i doradztwa finansowego wspomagającego te decyzje na podstawie analizy dostępnych źródeł (*desk research*), co stanowi dla niego punkt wyjścia do przygotowania i przeprowadzenia własnego badania empirycznego (*field research*) oraz zbudowania własnego, autorskiego modelu.

Do waleorów rozprawy mgr. Łukasza Macieja Mitka, które oceniam wysoko należy zaliczyć:

- Krytyczną analizę literatury poświęconej finansom osobistym i finansom gospodarstw domowych ze szczególnym uwzględnieniem decyzji kredytowych wraz z próbą formułowania własnych definicji, klasyfikacji w tym zakresie, w tym definicji gospodarstwa domowego.
- Krytyczną literaturę poświęconą doradztwu finansowemu, w szczególności doradztwu kredytowemu wraz z próbą formułowania własnych definicji, w tym definicji doradztwa finansowego (w definicji tej warto byłoby dodać, że plan finansowy uwzględnia nie tylko potrzeby gospodarstwa domowego, ale również jego cele krótko-, średnio- i długoterminowe oraz sytuację finansową gospodarstwa domowego).
- Zestawienie badań wtórnych dotyczących decyzji kredytowych gospodarstw domowych w Polsce na tle sytuacji w wybranych krajach UE jako przygotowanie do budowy własnego modelu.
- Zestawienie badań wtórnych dotyczących doradztwa finansowego ze szczególnym uwzględnieniem doradztwa kredytowego w Polsce jako przygotowanie do budowy własnego modelu.

- Przygotowanie i przeprowadzenie badania pierwotnego na reprezentatywnej próbie 387 gospodarstw domowych zamieszkujących na terenie województwa zachodniopomorskiego i posiadających zobowiązania finansowe z tytułu zaciągniętych produktów kredytowych lub pożyczek oraz opracowanie i prezentacja wyników badania z uwzględnieniem metod statystycznych.
- Opracowanie autorskiego modelu wpływu wewnętrznych czynników ekonomicznych (liczba posiadanych kredytów, dochód na 1 osobę) i pozaekonomicznych (wiek, liczba osób w gospodarstwie domowym, miejsce zamieszkiwania, stan cywilny, wykształcenie) na korzystanie z doradców finansowych w podejmowaniu decyzji kredytowych przez gospodarstwa domowe, ze szczególnym uwzględnieniem obiektywnej wiedzy finansowej wraz ze statystyczną weryfikacją poziomu istotności poszczególnych determinant modelu.

4. Strona formalna pracy

Rozprawa została napisana jasnym, przejrzystym językiem z uwzględnieniem fachowej terminologii właściwej dla doradztwa finansowego i finansów osobistych. Strona formalna rozprawy nie budzi zastrzeżeń. Praca zawiera nieliczne błędy np.: s. 35 makroekonomicznych charakter, s. 37 Swai zamiast Swain. Dla lepszej wizualizacji prezentowanych treści autor sporządził 49 tabel i 52 rysunki, a część z nich stanowią opracowanie własne i mają autorski charakter. Praca jest dopracowana pod względem edycyjnym, nie zawiera błędów interpunkcyjnych, stylistycznych, więc z punktu widzenia formalnego należy ocenić ją bardzo wysoko.

5. Literatura i źródła badawcze

W rozprawie wykorzystano bogatą literaturę przedmiotu liczącą 343 pozycji bibliograficznych zarówno w języku polskim i języku angielskim. Literaturę ta jest bardzo zróżnicowana, ponieważ składają się na nią zarówno pozycje zwarte, artykuły w czasopismach, raporty, materiały internetowe i akty prawne. Świadczy to o bardzo dobrej orientacji i rozpoznaniu autora rozprawy w badanej problematyce, co stanowiło punkt wyjścia do prowadzenia własnego badania empirycznego.

6. Uwagi polemiczne

W pierwszej kolejności chciałbym się odnieść do samego tytułu rozprawy. Zawarte jest w nim określenie „gospodarstwa domowe”, do którego zgodnie z europejską metodologią ESA cytowaną przez autora rozprawy zalicza się osoby prywatne (konsumentów), przedsiębiorców indywidualnych zatrudniających do 9 osób i rolników indywidualnych. W 1 rozdziale pracy autor zaznacza, że ze względu na tak szerokie ujęcie pojęcia gospodarstwa domowego będzie on utożsamiał to pojęcie z segmentem osób prywatnych. W tym kontekście zastanawiam się, czy nie bardziej adekwatnym tytułem rozprawy byłby następujący tytuł *„Doradztwo finansowe w procesie podejmowania decyzji kredytowych przez osoby prywatne/konsumentów”*?

Druga uwaga dotyczy kwestii braku rozróżnienia w badaniach empirycznych doradztwa w zakresie kredytu konsumenckiego i kredytu hipotecznego, a posługiwanie się jedynie kategorią doradztwa w zakresie decyzji kredytowych gospodarstw domowych. Ze względu na specyfikę produktów kredytowych dla osób prywatnych, które nie są homogeniczne, przez co gospodarstwa domowe mogą wykazywać różny stopień zainteresowania poradami kredytowymi – kredyty konsumenckie ze względu na relatywnie niższą wartość i krótszy okres spłaty w swojej istocie są produktami znacznie prostszymi i generującymi niższy popyt na porady finansowe niż kredyty hipoteczne, które ze względu na długoterminowy charakter, relatywnie wysoką wartość są produktami bardziej złożonymi, co za tym idzie bardziej podatnymi na porady finansowe ze strony doradców.

Trzecia uwaga dotyczy zbyt słabego wyeksponowania aspektów regulacyjnych wyznaczających ramy formalno-prawne świadczenia porad finansowych w zakresie decyzji kredytowych (praktycznie jest o nich wzmianka na ss. 81 i 131 rozprawy). Po raz pierwszy pojęcie doradztwa i niezależnego doradztwa kredytowego zostało zdefiniowane w tzw. dyrektywie hipotecznej (MCD, *Mortgage Credit Directive*)¹, a następnie zaimplementowane do krajowego porządku prawnego w postaci ustawy z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami (Dz.U. 2017 poz. 819). W powołanych aktach prawnych nastąpiło regulacyjne oddzielenie pośrednictwa od doradztwa kredytowego oraz określono, jakie warunki powinien spełniać

¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/17/UE z dnia 4 lutego 2014 r. w sprawie konsumenckich umów o kredyt związanych z nieruchomością mieszkalną i zmieniająca dyrektywy 2008/48/WE i 2013/36/UE oraz rozporządzenie (UE) nr 1093/2010 Tekst mający znaczenie dla EOG

(zależny) doradca i niezależny doradca kredytu hipotecznego. W ramach rozważań regulacyjnych zasadna byłaby dyskusja nad różnicami między pośrednictwem i doradztwem kredytowym, które mają fundamentalne znaczenie dla konsumenta.

Czwarta uwaga dotyczy specyfikacji regulatorów rynku kredytowego w Polsce (s. 101 rozprawy), gdzie wymieniono KNF, ZBP, BIK, Kasę Krajową SKOK pomijając UOKiK, który sprawuje nadzór nad przestrzeganiem przez podmioty rynkowe – instytucje bankowe, pożyczkowe i SKOKi ustawy z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim i ustawy z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami.

Piąta uwaga dotyczy sposobu opisu instytucji pożyczkowych coraz bardziej aktywnych w Polsce na rynku finansowania konsumpcji (*consumer finance*) (s. 106 rozprawy). Poza Konferencją Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce (KPF) i Polskim Związkiem Instytucji Pożyczkowych (PZIP) jako samorządami gospodarczymi instytucji pożyczkowych działa jeszcze Fundacja Rozwoju Rynku Finansowego powołana przez 3 instytucje pożyczkowe – Provident Polska, Profi Credit Polska i Everest Finanse. Jak zaznacza autor rozprawy w 2 organizacjach zrzeszonych jest odpowiednio 69 instytucji, a uwzględniając dodatkowe 3 podmioty działające w ramach FRRF otrzymamy 72 podmioty wobec 450 podmiotów w publicznym rejestrze prowadzonym przez KNF. Należy zauważyć, że ze względu na duże rozdrobnienie podmiotowe rynku przy dużej jego koncentracji podmioty zrzeszone w tych 3 organizacjach skupiają większość rynku pożyczkowego, przez co oddziaływanie na zachowania rynkowe poszczególnych podmiotów może być łatwiejsze, niż opisuje to autor rozprawy.

Szósta uwaga jest w praktyce sugestią – w zakresie źródeł internetowych (netografii) dla większej przejrzystości autor rozprawy mógłby wydzielić akty prawne, raporty badawcze i inne źródła internetowe.

Ostatnia uwaga dotyczy schematu na s. 64 rozprawy, w którym doradztwo kredytowe zostało błędnie zaprezentowane jako usługa świadczona dla podmiotów nadwyżkowych, tak jak inne typy doradztwa – inwestycyjnego, ubezpieczeniowego i emerytalnego. W rzeczywistości, tak jak w powołanym pod tym schematem źródłem (K. Waliszewski, *Doradztwo finansowe w Polsce*, CeDeWu, Warszawa 2010, s. 121) powinna być to usługa świadczona na rzecz podmiotów deficytowych.

W przypadku chęci kontynuacji podjętej w rozprawie problematyki doradztwa finansowego w zakresie decyzji kredytowych gospodarstw domowych, do czego szczerze zachęcam, Doktorant mógłby rozszerzyć zasięg terytorialny swoich badań na wszystkie polskie województwa. Ponadto warte uwagi byłoby przeprowadzenie przez Doktoranta komplementarnych badań nad stroną podażową rynku doradztwa kredytowego, obejmującego największe spółki doradztwa finansowego w Polsce świadczące usługi doradztwa kredytowego dla osób prywatnych. Zachęcam również Doktoranta do opublikowania swojej rozprawy w formie monografii naukowej, co wpłynie na rozpowszechnienie wyników ciekawych badań pierwotnych.

7. Konkluzja

W przypadku oceny rozprawy doktorskiej fundamentalne znaczenie ma wykazanie, że doktorant w sposób oryginalny rozwiązał postawiony problem naukowy, posiada ogólną wiedzę teoretyczną w danej dziedzinie, a także umiejętnie realizuje badania własne. **Biorąc pod uwagę moją ocenę rozprawy doktorskiej mgr. Łukasza Macieja Mitka zawartą w poszczególnych punktach niniejszej recenzji z uwzględnieniem ilości i wagi uwag polemicznych można wyciągnąć wniosek, że rozprawa doktorska mgr. Łukasza Macieja Mitka spełni wymogi stawiane rozprawom doktorskim zawarte w ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki tzn. *stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie naukowej ekonomia i finanse oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.* W związku z tym wnioskuję o dopuszczenie recenzowanej rozprawy do publicznej obrony. Biorąc pod uwagę wysoką wartość merytoryczną rozprawy oraz jej walory aplikacyjne wnioskuję również o jej wyróżnienie przez właściwą Radę Wydziału.**